

41

танкавія часьці ішлі на захад. Нямецкай паліцыі было не да В.К.А. — яна кідала усё і ратавала сваю скуру. Плат дзе нямецкія каманданты, каб пазбыцца клопату, аб'явілі батальёнам, што яны дэмабілізуюцца і могуць разыходзіцца дахаты, з чаго жаўнеры і скарнсталі. Іншыя батальёны былі абкружаныя і разам з немцамі ўзятыя ў палон. Некаторыя батальёны адступалі ў поўны парадку, бяручы ўдзел у баіх.

5-га ліпеня В.П.Р. прыехала ў Кенігсбэрг. Пасля колькіх дзён чакання Прэзідэнта, я зь некалькімі афіцэрамі паехаў на фронт. На фронце я хацеў арганізаваць зборны пункт, на якіх афіцэры збіралі б В.К.А. у групах і накіроўвалі б у Лодзь, дзе, у глыбокім тыле, можна было б пераарганізаваць іх у баевыя адзінкі. Першы пункт, у які мы прыбылі, быў Беласток. Праз Беласток праходзіла маса нямецкага войска, якое адступала ў непарадку з фронту. Гэтак зваўся "Frontstelle" у Беластоку паведаміла мне, што на вестках, якія ў іх маўца, чужа-нацыянальнымі вайсковымі адзінкамі накіроўваліся ў Кузьніцу каля Горадні, дзе яны збіраліся і пераарганізоўваліся. Але ў Кузьніцу ўжо ня можна было даехаць. Тады "Frontstelle" паслала нас у Ломжу, куды з Кузьніцы павінны былі накіравацца чужа-нацыянальнымі вайсковымі адзінкамі. Пакінуўшы двух афіцэраў ў Беластоку для арганізацыі зборнага пункту, я з рэштай афіцэраў паехаў у Ломжу. У Ломжы я знайшоў частку штабу гэн. Готбэрга. Там мне параіліехаць у штаб гэн. Готбэрга, які знаходзіўся ў Плоцку. У Ломжы я таксама пакінуў двух афіцэраў для арганізацыі зборнага пункту, а сам паехаў у Плоцк.

У Плоцку я сапраўды знайшоў штаб гэн. Готбэрга і афіцэрскую школу, якая знаходзілася ў чыгуначным транспарце. Начальнік штабу, ці сапраўды не арыентаваўся ў становішчы, ці не хацеў мне нічога гаварыць з погляду на вайсковую тэямніцу, але факт той, што ніякіх вестак аб В.К.А. ён мне даць ня мог. Мой плян аб канцэнтрацыі В.К.А. ў Лодзі ён пахваліў і абяцаў пераслаць туды і афіцэрскую школу. У гэтым жа штабе я даведаўся аб арганізацыі г.зв. "Breitwägen" Зіглінга. Гэтая "Breitwägen" паводле словаў арганізоўвалася з нямецкае і чужа-нацыянальнае паліцыі, якая выніходзіла ся на Беларусі. Аб улучэнні ў гэтую брыгаду В.К.А. і афіцэрскае школы, як запэўніў мне нач. штабу, не мгло быць нават і мовы. Наадварот, нач. штабу абяцаў мне даць загад сваім часткам, каб В.К.А. накіроўвалі ў Лодзь.

Тычасам, сталася іначай. Як толькі я выехаў з Пlockу, афіцэрская школа была адразу ж накіраваная да брыгады Зіглінга. Гэтак сама і іншыя адзінкі В.К.А. былі накіраваныя да гэтае брыгады. Значыная брыгада і была каманднай магільай В.К.А.

Салёрныя батальёны В.К.А., якія знаходзіліся пад камандай арміі, эвакуаваліся ўсе нэсць у Бедруск пад Пазнанем. Там яны былі рэарганізаваны ў два Г.эв. "Bauchtaillen" і былі на-за ведаў В.Ц.Р. далучаны да складу нямецкае арміі. Гэтыя батальёны існавалі аж да канца вайны.

43

Спэцыяльна ўпаўнаважаны.

Калі нямецкая армія ачысьціла ў 1941 г. Беларусь ад савецкай улады, беларускі народ павернуў, што надыйшло сапраўднае ягонае вызваленьне ад зьненавіджанага савецкага ладу. Ня хочучы толькі карыстаць з вызваленьня адабытага ахвяр насцьцю нямецкага жаўнера, беларусы жадалі самі ўзяць дзейны ўдзел у змаганьні з бальшавізмам і са свайго боку гэтак сама гатовыя былі несць крывавае ахвяры. Аб гэтым сьведчаць бязупынным стараньні прадстаўнікоў беларускага грамадзянства перад нямецкімі ўладамі аб дазволе на арганізацыю беларускага войска, а гэтак сама й ахвярнасьць беларусаў, якія добраахвотна ўступілі ў рады паліцыі й самахвар на аддалі сваявольна ў змаганьні з бальшавіцкай партызаншчынай.

Адмоўнае нямецкае становішча ў гэтай справе, асабліва дазнаньні з беларускай самааховы, прычыніліся да таго, што шэрокія беларускія масы што раз больш разчароўваліся ў немцах. Вынікам гэтага разчараваньня было ў першую чаргу тое, што беларусы пачалі пакідаць рады паліцыі. Тымчасам бальшавіцкая прапаганда пачала выкарыстоўваць нямецкія памылкі, угаварваючы людзям аб нямецкай няшчырасьці, ашуканстве і т. п. Нічога дзіўнага, што больш лёгкадумныя й менш сьведамыя беларусы пачалі пераходзіць з паліцыі да партызанаў.

Дазнаньні з арганізацыяй 49, 48 і інш. беларускіх паліцыйных батальёнаў, пераканалі нямецкія вышэйшыя паліцыйныя ўлады ў тым, што калі пры беларускіх арганізацыях знаходзяцца прадстаўнікі беларускай інтэлігенцыі, а асабліва беларускія камандзіры, то там ня толькі няма дэзерцыі, але наадварот, беларусы ахвотна прыходзяць і ўмеюць сумленна служыць, біцца з партызанамі, а ў рэзе патрэбы паміраць як героі.

Выходзячы із гэтага абгрунтаваньня, нямецкія вырашальныя дзейнікі ў Менску пастанавілі паклікаць беларуса на становішча, як яны назвалі, гаўптбэтроера, які-б для вока быў нібы начальнікам усей беларускай паліцыі, а фактычна прапагандыстам. На гэтае становішча немцы ўгледзілі мяне, дзеля таго, што яны мяне добра зналі, як галоўнага рэфэрэнта В.С.А., акурат у гэтым часе зьліквідаванага.

Першы чалавек, які запрапанаваў мне гэтае становішча быў кіраўнік палітычнага аддзелу Гэнэральнага Камісарыяту Беларусі Янгер, пасля запрапанаваў мне гэтае становішча й кіраўнік палітычнага аддзелу С.Д. у Менску Шлегель. Абодва яны абяцалі мне вялікія магчымасьці працы.

З папярэдняй сваёй працы я ўжо добра знаў немцаў; шчыра кажучы аб бяцанкам іхнім ня веру, міма гэтага параіўшыся зь беларускімі дзеячамі, я прыняў новае становішча з наступных мяркаваньняў: усей беларускай паліцыі на Беларусі было дваццаць тысяч чалавек, пры чым усе яны былі вайскова добра падрыхтаваныя й узброеныя, а бальшыня зь іх былі й выпрабаваныя ў баёх супроць партызанаў. Мець беспасярэдні ўплыў на гэтых людзях, / налі двух дывізіяў войска / мець зь імі сутычасьць было справай вельмі важнай.

Калі я даў згоду прыняць становішча гаўптбэтроера, то на пэўным часе вышаў загад Камандзіра войск С.С., начальніка паліцыі Беларусі й сярэдняй Расеі й Гэнэральнага Камісара Беларусі Групэнсфюрэра Годбэрга ў справе арганізацыі камандваньня й прапаганды сярод паліцыі на Беларусі й сярэдняй Расеі. У гэтым загадзе Годбэрг паклікаў мяне, як спэцыяльна ўпаўнаважанага ў справах чужа-нацыянальнай паліцыі на Беларусі й сярэдняй Расеі за выняткам літоўцаў і латышоў.

Па гэтай загаду я зьяўляўся асобай, якой даручалася апека над усёй паліцыяй, што складалася з Беларусаў, украінцаў і расейцаў на абшары Беларусі і сярэдняй Расеі. Апека гэтая павінна была выцягвацца з арганізацыі матар, а зьяўляцца паліцыянтаў і прапаганды. Я павінен быў наладзіць апеку ў такі спосаб, каб кожны паліцыянт сапраўды адчуваў гэтую апеку. Пры гэтым Гудбэрг ускладаў на мяне абавязак выдаваць паліцыяны беларускі часопіс пад майой асабістай рэдакцыяй і майой адказнасцю за змест.

Прапанову аб'яць гэтай становішча Лянгер і Шлегель зрабілі мне яшчэ ў чэрвені 1943 года, але покуль гэтая справа канчальна аформілася, мінула два месяцы, так што да выканання абавязкаў, укладаных на мяне Гудбэргам, я прыступіў ужо ў жніўні 1943 г. Загад Гудбэрга даваў мне вылізеныя магчымасці працы і трэба аддаць справядлівасць, што ўсімі паліцыяннымі чынамі я быў вельмі рэспэктаваны.

Начальнік палітычнага аддзела пры С.Д. прэзонтавіў мяне камандзіру чужа-нацыянальнай паліцыі падпалкоўніку Каўфману, зь якім я й меўся супольна працаваць.

Перш за ўсё мною быў арганізаваны плян арганізацыі апекі згодна з загадам Гудбэрга. Плян гэты быў ірацаваны наступна: на чале ўсяго батрыоннага штаба я із сваім штабам, які складалася з сакратара, перакладчыка, машыністкі, кіраўніка асветы і перадачу рэдакцыі часопісу.

У кожнай адміністрацыйнай акрузе павінен быў знаходзіцца акруговы аптукун /гэбітсбатрыяр/ із сваім невялікім штабам у кожным раёне і пры кожным паліцыянным аддзеле, а таксама, які падлягаў акруговаму батрыону. Кандыдатаў на батрыон павінен быў знайсці я. Усе батрыоны былі адказнымі перадачнай за працу на сваіх становішчах. Я маю права й абавязак кантраляваць працу батрыонаў і ставіць прапановы на звальненне, пераводы і т.п. Праэкт гэты быў нямецкімі ўладамі прыняты. Хутка штаб Гудбэрга выдаў загад да ўсёй паліцыі на Беларусі аб увядзенні батрыоннага ўжывання.

З пачатку верасня 1943 г. падпалкоўнік Каўфман запрапанаваў мне супольна з ім зрабіць інспекцыйнае падарожжа па Беларусі з мэтай кантралявання арганізацыі батрыоннага на месцах. Забязчыўшы аднаведную колькасць машын і моцную ахову з кулямётамі, Каўфман з ахоўнікамі пайшоў сваім штабам і я выехалі на інспекцыю. Падарожжа было вельмі небяспечнае з погляду на партызаншчыну, міма таго мы аб'ехалі ўсю Беларусь за выняткам Глыбоцкае акругі. Загад аб арганізацыі дайшоў тым часам да ўсіх акругаў і акруговыя начальнікі паліцыі, даведаўшыся аб нашай інспекцыйнай падарожжы, стараліся, як найхутчэй арганізаваць апеку на месцах. У большасці выпадкаў мы знаходзілі ўжо ўсё арганізаванае, пры гэтым я сьвердзіў зьдзіўляючае незразуменне сэнсу загаду нямецкімі паліцыяннымі вышэйшымі дзеячамі.

Ані сам Каўфман, ані акруговыя начальнікі паліцыі немцы зусім не адрэнтаваліся ў нацыянальных дачыненнях на Беларусі. Яны заглядаліся на справу так, як яе насвятлялі ім людзі, пад уплывам якіх яны знаходзіліся. У заходняй Беларусі яны знаходзіліся ў большыні пад уплывам польскім. Паліякі працавалі пры акруговых начальніках паліцыі пераважна як перакладчыкі, але былі паліякі гэтак сама й начальнікамі паліцыі. Усе яны, амаль, ведалі нямецкую мову й дзеля гэтага мелі большы уплыў чымся беларусы. У ўсходняй частцы Беларусі былі вялікія расейскія уплывы, так што немцы, якія прыйшлі адміністраваць Беларусь, мелі ніякага паняцця аб ёй. У найлепшым выпадку яны ставіліся да беларускага нацыянальнага пытання абмякава.

Мы засталі, як я ўжо сказаў, бэтрояны зарганізаваны, але як. Акру-
говыя начальнікі паліцыі павібіралі на гэтае становішча паліцыян-
таў, якія ім найбольш падабаліся, гэты значыцца людзей, якія ім былі
найбольш паслухмяныя, найлепш выконвалі службовыя абавязкі і стваралі
ся джах прыпадабанца немцам. Дзеля гэтага на бэтрояраў трапілі
шмат дзе паліякі, расейцы і беларусы нацыянальна мала сьведомыя. Ка-
лі я сьцьвердзіў гэты факт, то пераканаў Каўфмана аб неабходнасьці
збіраць усіх бэтрояраў данае акругі ў адно месца, дзе я асобіста
мог бы ім даваць інструкцыі аб іхняй працы. Каўфман згадзіўся на г-
та і перад нашым прыездам у акругу даваліся радыёграмы начальні-
кам акруговай паліцыі аб зборы усіх бэтрояраў у адно месца.

Як гэтая справа прадставлялася на мясцох, можа сьветчыць прыклад
Ганцавіцкае акругі, дзе на сем бэтрояраў быў толькі адзін беларус,
адзін расеец, а рэшта паліякі.

Калі я сказаў Каўфману, што гэты абсалютна няправільны і можа даць
адваротныя вынікі, Каўфман сам пачаў вытыкаць акруговым начальнікам
гэтую іхнюю працу. Акруговыя начальнікі паліцыі хутка раскусілі
мой слабы бок і адказвалі: "дык няхай Кушаль дае нам сваіх кандыда-
таў".

У часе аб'езду ўсюды дзе мы толькі затрымоўваліся, я заўсёды ува-
ходзіў у сутычкі зь в мясцовымі беларускімі грамадакімі прадстаў-
ніцамі, як із старшнімі сяміамачы, начальнікамі раёнаў, старшнімі
гарадоў, школьнымі інспектарамі і іншымі і прасіў іх аб амачы у
набранныя мне кандыдатаў на бэтрояў. Звычайна мне прадставілі цэ-
лыя спіскі кандыдатаў але ні адзін зь іх на мой заклік не прыхо-
дзіў. Прычынай гэтага зьявішча была тое, што нашая інтэлігенцыя заў-
сёды ставілася няпрыхільна да паліцыі наагул, а асобліва да гэтак
званай "чорнай паліцыі" гэты значыцца да арганізаванай немцамі і а-
ранутай у чорныя мундурны, дзеля таго, што паліцыя гэтая была вельмі
скантрамітананая ў вачох беларускага грамадзянства. Апрача таго, не-
магчымыя адносіны немцаў да мясцовага насельніцтва адстрашвала на-
шую інтэлігенцыю ад супрацоўніцтва зь імі. Адзіны чалавек, які зга-
дзіўся пайсьці на гэтую цяжкую і адказную працу, - быў школьны ін-
спектар і кіраўнік сяміамачы ганцавіцкай акругі Антон Сокал-Куш-
лоўскі.

У сілу неабходнасьці я мусіў выбіраць бэтрояраў зь ліку паліцыян-
таў. У шмат выпадках мне ўдалося вышукаць вельмі сьведомых белару-
саў, якія пасля сканчэньня курсу былі зусім добрымі беларускімі
прапагандыстамі. Шмат лепш можна было б паставіць справу апекі,
каб я знайшоў большае падтрыманьне ў нашай інтэлігенцыі.

Нашае падарожжа мела ня толькі характар інспэкцыйны, але гэтак са-
ма і прапагандовы. Усюды, дзе толькі мы прыязджалі Каўфман загадваў
збіраць усіх паліцыянтаў. Калі паліцыянты былі выстраеныя, то Ка-
ўфман, адабраўшы рэпарт ад камандзіра, звычайна гаварыў праз перак-
ладчыка між іншым наступнае: "у маім штабе знаходзіцца беларускі
афіцэр капітан Кушаль, ён зараз будзе да вас гаварыць, выслухайце
яго ўважна." Пасля гэтага я гаварыў да людзей прамову. Мая прамова
звычайна рабілася паліцыянтаў вядомае ўражаньне. Паліцыянты ніколі
ня чулі перад гэтым, каб да іх гаварыў хто небудзь на беларуску і
пры гэтым на такую тему, на якую я да іх гаварыў. Звычайна гаварылі
да іх адны немцы і то праз перакладчыкаў, якія перадавалі ім нямец-
кія словы, што датычылі выключна службы, або на польску, або на ра-
сейску.

інтэлі-
генцыя

Тут яны сустрэліся з нечым небывалым. Афіцэр беларус у нямецкім мундзіры, ня толькі гаварыў да іх па беларуску, але нывываў іх беларускімі жаўнерамі і ўспамінаў аб незалежнасці Беларусі. Гэта мела вялікае прапагандовае значэнне. Мушу прызнацца, што я й сам хваляваўся, асабліва калі прамаўляў да цэлых батальёнаў. У Ураччы быў выстраены перадамной цэлы (36) беларускі паліцыйны полк. "Жыве Беларусь", пачынаў хвалявацца і канчаў я свае прамовы й моцна "Жыве" вылітала згрудзей беларускіх паліцыйнтаў, якія па праўдзе былі першымі беларускімі жаўнерамі.

Вельмі цікавае палажэнне было ў Лідзе. Яшчэ перад зборкай паліцыйнтаў начальнік акруговай паліцыі ў Лідзе прасіў мяне каб я гаварыў так, каб не паглыбіць польска-беларускі антаганізм, які там існаваў. Калі паліцыйнты былі выстраены, то я перш за ўсё сказаў, каб беларусы паднялі ў верх рукі. Калі беларусы паднялі нясьмелі ў верх рукі, то аказалася, што іх было ня больш 20%, рэшта былі паліцыі і трохі расейцаў. Разумеюцца, што прамова мая тут не магла быць такой, як ваўсебды. Былі-ж гэтак сама й у украінскіх батальёнах, дзе я таксама мусіў прамаўляць.

Зярнуўшыся ў Менск, я меў поўнае прадстаўленне аб бэтроярну сярод беларускае паліцыі. Быў ён бязумоўна нездавальняючы. Каб яго выправіць, даць яму ўказанні, высьніць ягоныя заданні, я запрапанаваў Каўфману адчыніць двухтыднёвыя курсы для акруговых бэтрояраў пасля чаго, акруговыя бэтрояры правядуць такія курсы для ніжэйшых бэтрояраў у сваіх акругах. Каўфман на гэта згадзіўся. Гэта было ўжо ў канцы кастрычніка 1943 году. Я прыступіў да апрацавання праграмы курсаў і да выдання паліцыйскага часопісу, які я назваў "Беларус на Варце". Першы нумар "Беларус на Варце" вышаў у пачатку сьнежня 1943г. Нумар аказаўся вельмі ўдалым. У ліку 2500 экзэмпляраў ён разыйшоўся па ўсёй Беларусі. Далейшыя нумары часопісу "Беларус на Варце" выходзілі перыядычна ў межу падбору матарыялу. Ад сьнежня 1943г. да мая 1944г. выйшла 10 нумароў, з таго дзевяць памай рэдакцыяй і адзін пад рэдакцыяй Гуцькі Уладзімера. "Беларус на Варце" распаўсюджваўся пры дапамозе нямецкай паліцыйнай сеткі, дзеля гэтага даходзіў у ваўсе куткі Беларусі, туды дзе ніякае іншае беларускае друкаванае слова не даходзіла. "Беларус на Варце" быў вельмі папулярны сярод беларускага грамадзянства, як на вёсках так і ў горадах.

У першай палове студзеня 1944г. распачаўся ў Менску двухтыднёвы курс для бэтрояраў. На курс прыбыло па аднаму бэтрояру з кожнай акругі, як акруговыя бэтрояры і па аднаму з кожнага паліцыйнага аддзелу. Узам прыбыло 18 слухачоў. Ня глядзячы на ўсе напружкі на мясцох, усё-ж такі на курс прыбыла двух расейцаў і адзін паліцыйны рэшта беларусы. Пасля заканчэння гэтага курсу, курсанты, вярнуўшыся ў свае акругі, правялі гэтакія-ж курсы ў акругах, так што пад вясну 1944г. цэлы бэтрояр на Беларусі быў перашкоджаны. Праца пачала вельмі карысна разгортвацца. Паліцыйнты пачалі пісаць зь месцаў у "Беларус на Варце". Я быў у лучнасці з усёй беларускай паліцыяй і проста-ж мог адзін даць рады з карэспандэнцыяй, якую атрымліваў зь месцаў. Тут гэтак сама выявілася паэтычная беларуская душа, 80% карэспандэнцыі пісанай радаванымі паліцыйнтамі, пісалася вершам. Не глядзячы на цяжкасці й абможаванні, якія я меў ад немцаў, усё-ж такі з гэтай працы я меў вялікае маральнае задаволеньне.

БЕЛАРУСКАЕ ВОЙСКА НА ЭМІГРАЦЫІ.

- 472 -

У канцы чэрвеня 1944 году бальшавіцкая армія перарвала нямецкі фронт на Беларусі і хутка пачала займаць Беларусь. Усё сьведчае беларускае грамадзянства, як з усходняй часткі краю, так і з заходняй, масава пачало ўцякаць на захад. Такім чынам, прыблізна да паловы ліпеня 1944 году на тэрыторыі Нямеччыны знайшлося шмат як беларускай інтэлігенцыі, так і сялян і работнікаў. Гэтыя масы беларусаў апынуліся ў вельмі блякіх умовах. Нямецкія вайсковыя ўлады затрымлівалі гэтых уцекачоў у асноўным у усходняй Прусіі, зачынялі ў імпрызаваныя лягеры і выкарыстоўвалі як рабочую сілу пры пабудове вайсковых умацаванняў. Частка ўцекачоў, асабліва сялян з сабскімі коньмі й вазамі заставаліся на працу ў вайсковых гаспадарках, дзе мусілі із сваімі коньмі працаваць толькі на мёртвае выжываньне. Беларусы вайсковыя, як БКА, Самаахова, паліцыя і іншыя сілавыя паддзяліліся да брыгады Зіглінга. Знайшлася на тэрыторыі Нямеччыны і ВФ са сваім выканаўчым апаратам. Прыблізна каля паловы ліпеня 1944 году, сябры Рады на чале з Прэзыдэнтам Астроўскім сабраліся ў Берліне. Тут Рада была падпарадкаваная Міністэрству ўсходніх абшараў.

Першая справа, якая па думцы ВФ уважалася за найважнейшую, была стварэнне арганізацыі беларускага войска. БКА, якая на Беларусі, як ні як, становіла пажважную вайсковую сілу, перастала існаваць. Брыгада Зіглінга ў ніякім выпадку не магла разглядацца, як беларускае войска, дзеля таго, што туды заганяліся й іншыя нацыянальнасьці і, апрача таго, Зіглінг /думаму, што гэта была ня толькі ягоная думка/ не хацеў прызнаваць ніякіх нацыянальнасьцяў. Калі я паслаў у ягонае распараджэньне 16 афіцэраў БКА з тым, каб яны былі камандзірамі беларусаў у ягонай брыгадзе, то Зіглінг іх проста ня прыняў. Ён заявіў ім, што ў ягонай брыгадзе падзелу на нацыянальнасьці няма, брыгада ў цэласьці зьяўляецца нямецкай збройнай сілай і яны мусяць камандаваць адзінкамі незалежна ад іх нацыянальнасьці. Большыя афіцэры на гэтыя варункі не згадзіліся і ў брыгадзе не засталася.

Першая думка ВФ аб рэстаўрацыі БКА на эміграцыі сталася немагчымай да рэалізацыі. Таму было пастаноўлена дамагацца ад нямецкіх уладаў дазволу на арганізацыю беларускага легіёну. Магчымасьць арганізацыі такога легіёну была поўная. Як першы пачатак легіёну, бравася па ўвагу тое беларускае войска, якое знайшлося на тэрыторыі Нямеччыны /сапёрныя батальёны БКА, 13 беларускі паліцыйны батальён, рэшткі батальёнаў БКА, якія знайшліся ў брыгадзе Зіглінга і інш./ Можна было разлічыць разам на якіх-небудзь 10.000 чалавек вайсковых, у тым ліку і афіцэрская школа. Апрача таго ў войска вельмі ахвотна пайшлі-б у якасьці камандзіраў і інш. Калі-б немцы дамагчымасьць сабраць усіх гэтых людзей, то можна-б было разлічыць на тры дывізіі войска. Заручы ўсё гэта на ўвагу, Прэзыдэнт ВФ выступіў перад немцамі з хадайніцтвам аб дазволе ~~каляху~~ на арганізацыю Беларускага легіёну.

Гэтак званнае "беларускае лэйтштэлле" пры Міністэрстве ўсходніх абшараў, праект арганізацыі Беларускага легіёну спаткала вельмі прыхільна. Афіцэр "Лэйтштэлле" др. Любэ са свайго боку рабіў усё, што мог каб легіён паўстаў. Першаю вайскавою ўладаю, да якой Прэзыдэнт звярнуўся, склаўшы спецыяльны мэмарыял, быў штаб "Рэмдфолькішэфрайвілжэкорбандэ" на чале якога стаў генэрал Вістрынь. Мэмарыял быў зложаны прыблізна ў палове ліпеня 1944 году. Працягла тры тыдні, Прэзыдэнт

У лютым 1944г. Прэзідэнт Беларускай Цэнтральнай Рады паклікаў мяне на становішча Камандуючага Беларускай Краёвай Абаронай. Я прыняў гэтак становішча і сьпіраша, покуль было магчыма выконваць гэтыя дзьве функцыі адначасова, але ўжо ў чэрні 1944г. я цалкам аддаўшоў ад працы спецыяльна-упаўнаважаньня ў справах беларускае паліцыі, аддаючыся праца ў Б.К.А. Рэдактарства "Беларус на Барце" пераняў тады Гудзька Уладзімер.

Нацыянальная сьведанасьць паліцыянтаў, дзякуючы працы бэтроўку была вельмі павышаная. Паліцыянт пачалі сапраўды ўважаць сябе за беларускіх жаўнераў і зусім іначай адносяцца свае абавязкі і адносіны да немцаў.

Калі пачалося нямецкае адступленьне з Беларусі ў чэрвені 1944г. то ня глядзючы на тое, што ў шмат выпадках немцы кінулі нашу паліцыю на ласку лёсу, то як паліцэйскія батальёны, гэтак і паліцыя раённая ў цэлым парадку адступіла на захад, часта ставячы наступачым большавікам зацяты адпор. Толькі ў раёне Горадні Годбэрг пачаў арганізоўваць беларускую паліцыю ў рэгулярныя баявыя адзінкі кідаць іх у бой пад камандай нямецкіх афіцэраў. Так напр. праўду ў раёне Аугустова быў затрыманьня выключна беларускай паліцыяй. Шмат паліцыянтаў згінула там гераічнай сьмерцю, верачы, што яны змагаюцца за Беларусь.

Пазьней, прыблізна ў жніўні 1944г. Годбэрг загадаў Обэрштурбанфюреру Зіглінгу зьбіраць усю беларускую паліцыю і нямецкую жандармерыю ў раён Дангры і арганізаваць гэтак званую "шпэрбрыгаду" Зіглінга. Пазьней гэтая брыгада была папоўненая яшчэ ўкраінцамі і расейцамі і была названая 30 расейскай дывізіяй С.С. Гэта дывізія была перасунутая з раёну Дангры сьпіраша ў раён Ціханава, а пазьней у раён Дойчэляў ува ўсходняй Прусіі.

У канцы жніўня 1944г. я паслаў у штаб Зіглінга 16 беларускіх афіцэраў з тым, што яны будуць магчы абняць камандныя становішчы ў тым аддзеле, дзе большыя беларусаў. Зіглінг, аднак, нашых афіцэраў ня прыняў, гаворачы ім, што ў ягонай дывізіі няма месца на нацыянальны падзел. Тады я прыбыў асабіста ў штаб Зіглінга. Апошняга я не застаў, але справу прадставіў начальніку штабу. Просячы Зіглінга, каб ён выдзеліў беларусаў у асобныя палкі ў беларускай каманднай аб'яданай. Шэф штабу перадаў мне, што аб гэтым ня можа нават быць і гутаркі. "Мы творым адзін моцны кулак і дзяленьне на нацыянальнасьцях можа яго толькі аслабіць" сказаў ён. Стан дывізіі быў 11600 чалавек у тым ліку 7000 беларусаў.

Пазьней гэтая дывізія была перакінутая ў Францыю. Тут, дзякуючы неадпаведнаму падыходу да нацыянальнага пытаньня і дзякуючы адсутнасьці сваіх камандзіраў, дывізія распалася.

Аб нацыянальнай сьведанасьці беларускіх паліцыянтаў сьведчыць вялікая колькасьць іхніх лістоў у Беларускаю Цэнтральную Раду ў Берліне, у якіх яны дамагаюцца перавесці іх у беларускае войска. Той факт, што беларуская паліцыя была зьмрэнанаваная для беларускай справы, віноўнымі зьяўляюцца не беларусы, а толькі выключна немцы, якія ня ведалі беларуса, няумелі да яго падыйсьці, а беларусам не давалі ніякай магчымасьці мець на іх свой уплыў, асабліва ў такія раньнія часы, як ад чэрвеня 1944 году.

48

дэнт атрымаў адказ ад генэрала Кістрына, у якім ён паведаміў, што мэмарыял атрыман і што ў хуткім часе ён запыціць Прэзыдэнта для абмеркаваньня тэхнічнага боку арганізацыі легіёну. Я ня буду пералічваць тут, колькі разоў я наведваў штаб ген. Кістрына, каб прыпомніць яму справу арганізацыі беларускага легіёну.

Тымчасам, беларускае грамадзянства даведалася аб тым, што БІР знаходзіцца ў Берліне, і вайсковыя беларусы, асабліва афіцэры, пачалі зьяўляцца да мяне, сьцьвярджаючы ахвоту ўступіць у беларускі легіён. Я знайшоўся ў кліпатлівым паліжэньні. Я верыў абяцанкам Міністэрства усходніх абшараў і штабу генэрала Кістрына, што справа беларускага легіёну будзе разьвязана пазьней на й хутка, і таму трымаў у надзеі вайсковых беларусаў, просячы іх аб перачаканьні нядоўгага часу, пакуль выйдзе загад нямецкіх уладаў. Яны мне верылі і чакалі, знаходзячыся ў вельмі благіх матэрыяльных абставінах.

Час праходзіў вельмі хутка. Міраўніцтва вайсковымі справамі пры БІР Прэзыдэнт даручыў Канстанціну Ізавітаву. Наступіла гэта ў жніўні 1944 году. Ізавітаў энэргічна ўзяўся за працу. Прэзыдэнт і Віцэ-прэзыдэнт і Ізавітаў бяз канца абівалі парогі розных нямецкіх чыноў а справа легіёну стаяла на мёртвым пункце.

ВКА ня было ўрадава немцамі разьвязанае і я далей уважаўся афіцыйна за камандуючага ВКА. У гэтым характары я й высунуў перад нямецкімі ўладамі. У пачатку верасьня 1944 г. я із сваім адьютантам зьявіўся ў Вайскавай Камандантуры Берліна і запатрабаваў прыдзелу кватэраў для ВКА. Запатрабаваньне сваё я матываваў тым, што шмат жаўнераў ВКА прыбывае й са шпіталю ў штаб ВКА і для іх няма кватэраў. Камандантура прыдзеляла нам тады школьны будынак пры Ліхэнэрштрэсе 50, з поўным уладжаньнем да закатэраваньня трыхсот чалавек. З гэтага момэнта вайсковыя беларусы й пачынаюць канцэнтраваньне на Ліхэнэрштрэсе 50.

Адпавядаючы выданы загаду немцамі аб арганізацыі легіёну непакоіла сябраў БІР. На адным паседжаньні Прэзыдэнцкаму Рады выступіў Ізавітаў з праектам, каб прыступіць да арганізацыі першага вайскавага адзінкі, не чакаючы на дазвол немцаў. Зьвой праект ён матываваў наступна: афіцыйна існуе ВКА, кватэры ёсьць, вымуленьне можа быць тымчасова арганізаванае на харчовых картках, гэтак сама жаўнеры могуць тымчасова быць у сабокіх вопратках, так што пад фірмай ВКА можна паклікаць людзей і прыступіць да арганізацыі першага школьнага батальёну ВКА.

Асабіста негэдаўся з праектам Ізавітава. Знаючы добра немцаў я ведаў, што яны з дакананым фактам могуць ня лічыцца і што загад аб арганізацыі легіёну можа прыйсьці вельмі ня спора, або й наагул ня прыйсьці, тымчасам склікаўшы людзей на бліскучым адказнабыць за іх. БІР ніякіх матэрыяльных сродкаў ня мае апрача грошай, з якіх мусела адчытвацца перад Міністэрствам усходніх абшараў, якое магло выдаткі на школьны батальён ня прызнаць. Наагул, арганізацыя войска бяз ніякай падставы правай і бяз бяз матэрыяльнай выглядала на мойму непаважна.

Праект Ізавітава, аднак, Прэзыдэнту спадабаўся й было настаноўлена арганізаваць школьны батальён пад фірмай ВКА у Берліне. На гэтую мэту было асыгнавана 12000 нямецкіх марак. Наколькі я прыпамінаю настанова гэтая, была прынятая 13 верасьня 1944 году.

З гэтага момэнта Ізавітаў, арганізаваўшы сабе адпаведна моцную канцаларыю пачаў паклікаць людзей у беларускае войска.

44

Людзі пачалі з'яўдацца. Адзін із старэйшых афіцэраў, які першы прыбыў у батальён быў капітан Пётра Касацкі, ён і быў вызначаны на камандзіра батальёну.

Згодна з нашым праектам батальён павінен быў складацца: 1/3 афіцэрскага курсу, на якім павінны былі дасканаліцца афіцэры, 2/ падфіцэрскага курсу для дасканалення падфіцэраў, 3/ афіцэрскае школы, у якой павінны былі вучыцца на афіцэраў маладыя людзі, што ня мелі ніякай афіцэрскай школы, 4/ падфіцэрскае школы, для кандыдатаў на падфіцэраў, што ня мелі падфіцэрскае школы і 5/ гаспадарскае роты. Із-за таго, што батальён гэты арганізаваўся, як батальён БКА, то ён быў у маім падчыненні.

Батальён пачаў арганізоўвацца ў пачатку верасня 1944 году і паводле думкі Езавітава й некаторых сябраў Рады, аформленне яго перад нямецкімі ўладамі павінна было мець месца не пазней, як праз два тыдні. Тымчасам прыйшоў і снежань 1944 году і ня глядзячы на ўсе старанні Рады аб дазволе на арганізацыю легіёну, а праз гэта й уключэнне батальёну ў гэты легіён, засталася бяз выніку. У батальён прыбыла каля 300 чалавек у тым ліку 50 афіцэраў. Кватэры былі адна-два добрыя, харчаванне па харчовых картках гэтак сама магчымае, але з вопраткай справа прадстаўлялася катастрофальна: шодзі прыбылі ў летніх вопратках. У лістападзе ўжо было вельмі холадна. Людзі пра-ту джваліся, а нямецкія вайсковыя ўлады ўсёцяж абяцалі, але нічога не рабілі. У батальёне пачаўся разклад. Людзям трэба было ўсёцяж абяцаць, што не сягоньня так заўтра выйдзе загад аб арганізацыі легіёну і што яны атрымаюць вопратку й зброю. Людзі верылі й чакалі.

Вышкарленне гэтак сама праводзілася. Была арганізаваная афіцэрская школа, якая пад камандай маёра Барыса Рагулі ня глядзячы на адсутнасць зброі й вопраткі праходзіла праграму афіцэрскай школы. Гэтак сама была арганізаваная й школіцца падфіцэрская школа. Праходзіў перашколенне й курс афіцэрскай. Час ішоў, халады большалі й трэба было з боку так камандзіраў, як і падупадных жалевай волі й самаахварнасці, каб у такіх умовах утрымоўваць дысцыпліну й школіцца.

Прыблізна ў пачатку снежня 1944 году штаб "рэндолькішэ"райві-ліг"эрбэндэ" адмовіўся ўзяць пад сваю апеку беларускі легіён і спра-ву перадаў "СС Гауптамту". Апошні згадзіўся арганізаваць беларускі легіён пад сваёй камандай. У гэтага моманту беларускія вайсковыя справы перайшлі да "СС Гауптамту". У "СС Гауптамт" была арганізаваная беларуская Ляйтштэльле, якая й занялася беларускай вайскавай спра-вай. "СС Гауптамт" згадзіўся арганізаваць беларускую дывізію. Гэты факт быў імпульсам для вайсковага кіраўніцтва падвоіць энэргію. Пілнучы машынікі дзень і ноч трамчалі бяз ушынку. Тады што раз больш напаўняліся папэрай, а справа й далей стала на мёртвым пункце.

Прэзыдэнт і вайскавае кіраўніцтва дамаўляліся з СС-гауптамтам адносна варункаў на якіх мелася арганізавацца беларуская дывізія. Урэшце дамовіліся, што камандзірам дывізіі будзе немен, штаб дывізіі мяшам, гэта значыць, што побач з кіраўнікамі аддзелаў штабу гаспаў, маюць быць і беларусы. Камандзіры палкоў і ўсе ніжэйшыя камандзіры меліся быць беларусы. Пры кожнай адзінцы меліся быць аднак нямецкія афіцэры, як афіцэры сувязі. Каманды змывяюцца беларускія. На 604 дывізіяў меўся быць наступны: СС дывізія "Беларусь". Дывізія мелася быць умятая толькі на ўсходнім фронце.

Было яшчэ і шмат іншых пунктаў меншага значэння. Імпер СС Гауптмант падшукваў адпаведнага кандыдата на камандзіра дывізіі.

8 студзеня 1945 году з'явіўся ў ВР СС Обэрштурмбанфюрэр Зіглінг, які заявіў, што ён СС Райхміністрам Гімлерам вызначаны на камандзіра СС дывізіі "Беларусь" і што прыбыў ён сюды, каб пазнаёміцца з Прэзідэнтам ВР і абгаварыць з вайсковым беларускім кіраўніцтвам справу арганізацыі гэтай дывізіі.

Дзеся таго, што Зіглінг адыграў вельмі вялікую і ад,ёмную ролю ў арганізацыі беларускага войска ў Нямеччыне, я хачу коратка затрымацца на ягонай асобе.

Зіглінг належыў да войск СС. На мяне рабіў ён уражанне чалавек маладога, недасведчанага і няўстрыманага, выплыў ён на верх толькі дзякуючы пратэкцыі. Кажуць, што нейкая бліжэйшая сувязь, ці сваяцтва дучыла яго з Гімлерам. Як я ўжо ўспамінаў тут, ёму ён вызначаны на камандзіра гэтак званай шпэрбрыгады, якая ~~арганізавалася ў раёне Ломы, у ліпені 1944 года зь недабіткаў нямецкай жандармэры, якая акупавала Беларусь з розных іншых нацыянальнасцяў, якія служылі на Беларусі як дапаможная паліцыя.~~ Было туды ўключана і трохі ВКА, і беларускае самааховы. Паводле слоў беларускіх афіцэраў, якія безпасрэдна судзіліся з гэтай брыгадай, было там разам 11000 чалавек, з чаго 7-тысяч было беларусаў. Пазней брыгада гэтая атрымала назву 30-й расейскай СС дывізіі. Афіцэрскі склад гэтай дывізіі быў вельмі разнастайны. Былі там афіцэры нямецкай жандармэры, афіцэры дапаможнай іншанацыянальнай паліцыі і трохі афіцэраў ВКА. Зіглінг не прызначы нацыянальнага прынцыпу ў арганізацыі дывізіі і, як немцы трымаючыся расыстаўскае тэорыі, усіх афіцэраў і падафіцэраў нямецкаў запхнуў на другарадных становішчы, да камандзіра рот уключна і вышэй паставіў немцаў. Гэныя немцы ня ведалі псыхалёгіі сваіх падуладных і апрача таго, ня былі афіцэрамі баявымі, так што зь месца наставілі да сябе жаўнераў нямецкаў варожа. Гэтыя нямецкія афіцэры, як сапраўдныя паліцыянты думалі ўтрымаць дысцыпліну ў сваіх паддуладных пры помачы караў. Увесь распарадчы апарат дывізіі быў абстаўлены выключна немцамі, якія бязлітасна абкрадалі жаўнераў нямецкаў. Усё гэта разам выклікала вельмі блягі настрой жаўнераў дывізіі. Але міма ўсяго, усе жаўнеры ня немцы пакінулі свую бацькаўшчыну ўцякаючы перад бальшавікамі і былі ворагамі бальшавікоў. Усе яны хацелі біцца з бальшавікамі, і незважаючы на ўсе недахопы дывізіі, з бальшавікамі біліся-б. Але, ці з сабокай ініцыятывы Зіглінга, ці з вышэйшага загаду, сталася іначай.

У верасні 1944 году дывізія была адпраўленая ў Францыю на заходні фронт. Беларусі, якія хацелі біцца з бальшавікамі, каб магчы вярнуцца на сваю бацькаўшчыну, гваліся немцамі ў бой з Англа-амерыканцамі. Ані да Амерыкі, ані да Англіі беларусі ня мелі ніякіх прэтэнзій і біцца зь імі не хацелі. Ашчэ далёка ад фронту на французскай тэрыторыі больш сведамыя беларускія жаўнеры пачалі лучыцца ў невялічкія групы, навязаць сувязь з французскімі г.зв. "тэрарыстамі" і пераходзіць да іх, а калі дывізія заняла вярэзак фронту, то адзін батальён, зложаны з беларусаў, цалкам перайшоў на амерыканскі бок. Гэты факт пераканаў немцаў аб неабсягтэем трыманьня дывізіі ў Францыі і яны, зьняўшы дывізію з фронту, арыштавалі частку афіцэраў і расстралялі іх. Рэшту афіцэраў і жаўнераў былі створаныя гэтак званыя "манцэргіменты" і пасланыя ў заходнюю Нямеччыну

на працу пры будове палявых умацненняў. Немцаў, якія належылі да дывізіі і частку іншых нацыянальнасьцяў, якія яшчэ засталіся пры дывізіі адвялі ў раён Вайдэна і разкватравалі па вёсках. Штаб дывізіі памясьціўся ў Гіршау. Калі восеньню 1944 году зрабілася вядомай актывістнай справа Уласава, то Зіглінг на загаду Гітлера ўсіх іншанацыянальных вайсковых, якія знаходзіліся яшчэ пры дывізіі, адаслаў у аддзелы Уласава. Такім чынам, Зіглінг застаўся бевпрацоўным.

Вось гэты самы Зіглінг зьявіўся 8-га студзеня 1945г. у БР як камандзір дывізіі "Беларусь".

Вывачэньне Зіглінга камандзірам беларускае дывізіі зрабіла на беларусаў, як вайсковых, так і цывільных, як найгоршае уражаньне. Прэзыдэнт БР зьяўнуў увагу СС Гаўптамт аб не папулярнасьці Зіглінга, як камандзіра беларускае дывізіі, але СС Гаўптамт не зьяўнуў на гэта ніякае увагі. 8-га студзеня Зіглінг вёў гутарку тоўкі зь Езавітвым, як кіраўніком вайсковых спраў заявіўшы, што ён яшчэ раз прыедзе каб пазнаёміцца з Прэзыдэнтам.

У другой палове студзеня 1945г. Зіглінг прыслаў у школьны батальён у Бэрлін "Штурмбанфюрэра" /маёра/ Гэнігфэльд які, прыбывшы ў батальён, як у падуладны яму аддзел, выбраў наймаладзейшых і найлепшых афіцэраў і падафіцэраў, паглядзеў на стральцоў і заявіў, што хутка яны педуць на месца арганізацыі дывізіі. На афіцэраў і жаўнераў гэта факт зрабіў як найгоршае уражаньне. Яны выразна вычулі, што беларускае вайсковае кіраўніцтва зыходзіць на другі плян.

Неўзабаве прыехаў у Бэрлін другі раз Зіглінг. Гэтым разам ён прыбыў на прыватнае памешканьне Прэзыдэнта БР. У гутарцы з Прэзыдэнтам ён быў вельмі ўступлівым. Прэзыдэнт улажыў на пісьме ўмовы, на якіх мае быць арганізаваная дывізія. Адносна ўмоваў Зіглінг меў вельмі незначныя засьцярогі. Ён абяцаў Прэзыдэнту афіцэрскую і падафіцэрскую школы, якія існавалі ў школьным батальёне ў Бэрліне, захаваць гэты месцы арганізацыі дывізіі. Адным словам, Прэзыдэнт і Зіглінг дайшлі да поўнае згоды. Між іншым, гэныя ўмовы былі цалкам апрабаваныя ў СС Гаўптамтам.

У канцы студзеня 1945 году афіцэрская і падафіцэрская школы, афіцэры, якіх выбраў Гэнігфэльд і частка стральцоў выехалі з Бэрліна на месца арганізацыі дывізіі. Афіцэрам для сувязі паміж Зіглінгам і ўнэржні беларускімі быў вызначаны вайсковым кіраўніцтвам маёр Рауля Барыс. Пад ягонай камандай транспарт і выехаў з Бэрліна.

У школьным батальёне ў Бэрліне засталіся старэйшыя векам афіцэры і трохі стральцоў. Вальшыня з гэтых людзей былі не прыдатныя для вайскавай службы. Тут я мушу высьвіць, якім чынам у школьным батальёне знайшліся людзі не прыдатныя для вайскавай справы.

Вайсковае кіраўніцтва хацела выкажана прадуктыўнай працай пера БР і СС Гаўптамтам. З гэтай мэтай яно паклікала людзей, нялічучы ні зь векам, ні з станам здароўя. Асабліва было шмат людзей стары і хворых сярод афіцэраў. Гэтых афіцэраў не хацеў прыняць Зіглінг, гэтак сама не хацеў іх мець і СС Гаўптамт, так што, пасля ад'езду першай партыі з Бэрліна, з насярэд застаўшыся афіцэраў былі выбраны людзі, якія надаваліся на зярбоўшыкоў, а рэшта ў ліку 13-ці чалавек былі з войска звольненыя.

Пасля выезду транспарту школьнага батальёну з Бэрліна даўжэй час ня было аб ім ніякіх вестак. Ня было нават ведама накладна месца, куды яны выехалі. Прыблізна пасля трох тыдняў першыя весты прывезлі стральцы, якія былі звольненыя із дывізіі лекарск вай

камісія. Стральцы гэтыя расказалі, што Зіглінг афіцэрскую школу абнізіў да падафіцэрскай, а падафіцэрскую школу падзяліў на розныя гапнадарчыя функцыі ў дывізіі. Афіцэраў беларусаў выдзяліў у асобную групу дзеля перавышкалення. Камандную абсаду ў афіцэрскай школе адэградаванай на падафіцэрскую, зрабіў толькі зь немцаў. Скорэ прыехаў у Бэрлін і маёр Рагуля, які гэтыя весткі малкам патвердзіў. Гэты факт не датыманьня умоваў Зіглінгам абурьваюю ВФР. Але гэтак абурэньне ніякага выніку ня мела. Раз намечаны плян, немцамі кансэквэнтна праводзіўся ў выцэце. Роля вайсковага кіраўніцтва пры ВФР абмежавалася толькі да вярбоўкі людзей у дывізію Зіглінга й то пад дакладнай кантроляў СС Гаўптамту. Такім чынам кіраўнік вайсковых спраў, які выабражаў сябе ваенным міністрам і генэральным інспэктарам беларускіх узброеных сілаў быў менш, чымся кіраўнік вярбунковага бюро. У пачатку марта 1945 году, былі разасланыя вярбоўнікі і ў лягеры усходніх работнікаў для вярбоўкі беларусаў у войска. Аднак вынікі гэтай вярбоўкі былі вельмі нязначныя. Прычынай гэтага было, ў першую чаргу, агульнае ваеннае палажэньне Нямеччыны ў гэтым часе, недавер да немцаў з прычыны іхняй папярэдняй палітыкі адносна беларускіх спраў, і асобы Зіглінга, як камандзіра дывізіі.

Пасля адпраўкі першай партыі людзей із школьнага батальёну ў дывізію, было адпраўлена туды яшчэ некалькі партыяў значна меншых. Школьны батальён існаваў да паловы красавіка 1945 году. На нямецкае харчаваньне ён быў узяты ў канцы лютага 1945г. Афіцыйна батальён пачаў сваё існаваньне ад 18-га верасьня 1944г., так што больш як бяспяць месяцаў прайшлі покуль немцы ўзялі яго на сваё харчаваньне, а абмундзіраваны і узброены ён ня быў і да канца свайго існаваньня.

Каўнеры школьнага батальёну ВКА у Бэрліне выказалі за час існаваньня батальёну нязвычайную шчыльнасьць і ахварнасьць адносна сваіх жаўнерскіх абавязкаў. Будучы вельмі блага апраўлены /большасьць у летніх і марных вопратках, асабліва хлопцы з баюву Беларускае Моладзі/, вельмі блага аджыўляючыся, зусім не ўзброеныя, ператрывалі яны вострую зіму 1945г. і сумленна выконвалі вымаганьня ад іх абавязкі. Яны верылі, што ўрэшце рэштаў беларуская вайсковая справа прыме іншы, лепшы зварот. Гэтак аднак не здарылася і ў гэтым няма віны ні ВФР, ні вайсковага беларускага кіраўніцтва.

Ліста ў лісьце 1945г. я хацеў выехаць у дывізію, каб быць у курсе усіх спраў якія там дзеюцца і мець на іх свой уплыў. Прэзыдэнт цалкам падтрымліваў маю думку й напісаў пісьмо ў СС Гаўптамт, у якім прасіў аб адпаведных для мяне на выезд дакуманты. Але на вялікае нашае здзіўленьне, СС Гаўптамт категарычна адмовіўся выпісаць дакуманты і супрацівіўся майму выезду ў дывізію. Прэзыдэнт вельмі абурьўся гэтаму і заявіў, што ён гэты факт разглядае як справу прыніжэповага значаньня. Прэзыдэнт даручыў 1-шаму Віцэ-прэзыдэнту Шкелёнку інтэрвенцыю ў гэтай справе ў Міністэрстве усходніх абшараў. Віцэ-прэзыдэнт Шкелёнак і кіраўнік вайсковых спраў Езавітаў былі ў гэтай справе ў д-ра Люббэ. Др. Люббэ павяліў погляд СС Гаўптамту і такім чынам, дарога ў дывізію для мяне была зачыненая.

Тымчасам вынадыкі на франтах разгортваліся так, што катастрофа Нямеччыны набліжалася шпаркім крокам. Гэтая акалічнасьць змусіла мяне ўвесь хітрасьці, каб за ўсялякую цану дастацца ў дывізію й у крытычны момэнт быць пры сваіх людзях. Запрапанаваньне СС Гаўптамту сваю ўслугу на вярбоўку людзей у дывізію, на што СС Гаўптамт згадзіўся і выпісаў для мяне дакуманты на выезд

у паўднёва-заходнюю Нямеччыну. Вэавітаў гэтак сама мне запрапанаваў, каб я, па выкананьні свайго заданьня па вярбоўцы людзей, паехаў у дывізію і ад імя вайсковага кіраўніцтва выпісаў мне дакуманты, як спецыяльна-упаўнаважанаму ад ВПР пры дывізіі. Справа гэтая была ў даны момэнт вельмі актуальнай дзеля таго, што маёр Рагуля, які, як гаспырлівая муха бязупынна гудзеў у вушы Зіглінга аб не выкананьні ім прынятых на сябе умоваў адносна арганізацыі дывізіі "Беларусь", быў высланы на афіцэрскі курс для перааказаньня.

3-га красавіка 1945г. я прыбыў у дывізію. Зіглінг можа й шчыра прывітаў мой прыезд з задаваленьнем. У гэты момэнт як раз вялася рэарганізацыя дывізіі. Рэарганізацыя гэтая складалася з наступнага:

Немцы арганізавалі новую СС дывізію, якую назвалі "СС дывізія Нібелунгаў". Дывізію Нібелунгаў яны арганізавалі зь нямецкае, якую прымусова забіралі з пакіданых іхняй арміяй абшараў. Большасьць нямецкіх афіцэраў і падафіцэраў яны забралі сюды з дывізіі "Беларусь" як кадру для дывізіі "Нібелунгаў", дзеля гэтага ў дывізіі "Беларусь" не хапала нямецкага каманднага складу. У сілу неабходнасьці немцы былі прымушаны немцаў камандзіраў замяніць беларускімі камандзірамі. У сувязі з гэтым яны ўсіх беларусаў выдзялілі ў асобныя тры батальёны, у якіх пачынаючы ад камандзіра батальёну ў ніз былі выначаны беларусы. Камандзірам цэласьці быў выначаны немец штурмбанфюрэр /маёр/ Гэнігфэльд. У дывізіі "Нібелунгаў" не хапала зброі і інш. дзеля гэтага немцы адабралі ад беларускіх жаўнераў зброю, прылады й начынне пакідаючы на двух жаўнераў адзін кашчэлок. Месца арганізацыі беларускіх батальёнаў была выначаная вакол іца Вайнэргамэр.

У гутарцы са мной Зіглінг прадставіў справу рэарганізацыі дывізіі "Беларусь" зусім у іншым сьвятле, так што зь ягоных слоў рэарганізацыя рабілася на нашу карысьць. Зіглінг запрапанаваў мне, каб неадкладна паехаў з Гэнігфэльдам, які ў гэты час быў у штабе дывізіі, у Вайнэргамэр і там супольна зь ім арганізаваў тры беларускія батальёны.

Калі я прыехаў у Вайнэргамэр, то на месцы засьпеў яшчэ афіцэрскі курс перааказаньня. Школы афіцэрскай адградаванай Зіглінгаў на іца Вайнэрскаю, ужо ня было. Яна была зьліквідаваная. Такім чынам Зіглінг зьнішчыў і другую беларускую афіцэрскаю школу. У штабе Гэнігфэльда я на маю радасьць засьпеў капітана Орсіча, які найфармаваў мяне аб фактычным стане рэчаў, якія прадстаўляліся вельмі дрэнна. Яшчэ ў першы дзень майго пабыту пры штабе Гэнігфэльда я зрабіў сьбраньне часткі афіцэраў найпаўнейшых зь беларускага пункту гледжаньня. Афіцэры як адзін заявілі мне, што ў сувязі з разбраеньнем беларусаў і выдзяленьнем іх ў асобныя групы, ходзяць чуткі, што будуць яны выкарыстаныя толькі як працоўная сіла пры будове абаронных умацаваньняў, што беларускія батальёны ня будуць вайсковымі адзінкамі, а проста працоўнымі аддзеламі, што гэтая рэарганізацыя ёсьць нішто іншае, як проста ліквідацыя беларускае дывізіі. На гэты паказваў і той факт, што пры беларускіх батальёнах застэжыцца ўзброенны аддзел немцаў у сіле да 50 чалавек, якія падлягаюць безпасарадна афіцэрам немцам, што прыдзяляюцца да беларускіх батальёнаў афіцэры дучнасьці паміж камандзірам батальёну і Гэнігфэльдам. Начыцца панам палажэньня ў беларускім батальёне будзе афіцэр немец, які кіруючыся на ўзброенай адзінцы, можа з абзброеным батальёнам зрабіць, што ён жа хоча. У сувязі з гэтым настроём сярод афіцэраў, падафіцэраў і стральцоў вытварыўся вельмі блягі.

Як афіцеры, так падафіцеры й стральцы, хочучь разбегчыся. Людзі менш стрыманыя ўжо дэзэртуюць. На іхія разважанні я ня меў супроць ніякага аргументу. Выглядала, што сапраўды беларускія абязброеныя батальёны будуць замененыя ў працоўныя аддзелы. Я выйшаў із таго гледзішча, што катастрофа Нямеччыны хутка набліжаецца і, што пры найгоршым становішчы ў якое паставілі-б нас немцы, мы мусім быць арганізаванымі. Супроць Ангельшчыны й Амэрыкі мы ніколі ня будзем ваяваць, бо беларусы нямаюць да гэтых народаў ніякіх прэтэнсіяў. Немцы не датрымалі ўмовы адносна ўжыцця нас на ўсходнім фронце й дала гэтага мы маем развязаць рукі. Мы мусім ужыць усіх сілаў, каб усе мы вайсковы/я беларусы ўтрымаліся разам хоцьбы нават як працоўныя аддзелы й пры першай магчымасці арганізавана перайшлі на Англа-Амэрыканскі бок. Гэтыя разважанні пераканалі афіцэраў і мы разыйшліся, вырашыўшы трымацца арганізавана за ўсялякую цэну.

На наступны дзень я правёў гутарку з усімі афіцэрамі якія былі ў Вайергамэры, з падафіцэрамі і стральцамі пададзелам. Не магу тут не адзначыць вельмі добрую паставу эскадрону, якім камандваў ротмістр Айбнэр немца. Ня гледзячы на тое, што Айбнэр быў немцам, аднак беларуская нацыянальная свядомасць ягоных жаўнераў была вельмі высокая, гэтак сама эскадрон добра прадстаўляўся пад поглядам баевасці, як і дысцыпліны.

Аб вышэй апісаным палажэнні ў дывізіі "Беларусь" нічога ня ведала беларуская вайскавая кіраваньня пом ВП, ані сама ВП. Таму я быў прымушаны неадкладна выехаць у Бэрлін, каб аб усім пайфармаваць.

Прыблізна каля 10-га красавіка я вярнуўся з Бэрліну ў дывізію. Гэвігфэльд ішоў мне вельмі на руку і ва ўсім самноку раіўся. Камандзірамі батальёну былі вызначаныя: 1-м маёр Сокал-Кутылоўскі, 2-м капітан Чайкоўскі й 3-м капітан Таміла. Дух сярод жаўнераў падняўся. Батальёны, хоць і бяз зброі, пачалі праходзіць вайсковую падрыхтоўку.

У часе рэарганізацыі дывізіі Зіглінг выбраў найлепшых афіцэраў падафіцэраў і стральцоў і арганізаваў зь іх асобны аддзел гэтак званы "Ягдкаманда", куды былі забраныя капітан Зыбайла Рыгор, падлейтэнант Трусаў і іншыя. У склад Ягдкаманды ўвайшоў і эскадрон Айбнэра. Ягдкаманда быў прыдзелены да дывізіі "Нібелунгі", месца пастоя яго для мяне ня было ведамым, яно было заканспіраванае, так што я ня меў зь Ягдкаманда ніякай дачынасьці. Камандзірам Ягдкаманды быў немец. Часьцей я даведаўся ад стральцоў, якія ўцякалі з Ягдкаманды, што пры наступленні амэрыканцаў Ягдкаманда была кінутая немцамі ў абароне аднае мясцовасці. Аднак ідэя неавісьці брью з амэрыканцамі ўжо была так пашыраная сярод жаўнераў, што пры сутычцы з амэрыканцамі частка жаўнераў паддалася ім бяз бою, а частка разбеглася. Тады немцы сабралі ўсіх афіцэраў-беларусаў і вывезлі іх у Бэрлін.

15-га красавіка 1945г. Гэвігфэльд атрымаў загад перавесці беларускія батальёны ў рэён Вальдмюнхэн. У чацьвертага кельняне маршу помбу ў Вайергамэр падручнік Шувалаў, як кіравнік вайсковых справаў пом ВП. Вальдмюнхэн знаходзіцца каля 60-ці км. на паўднёвы ўсход ад Вайергамэру. Марш трываў двое сутак і адбыўся ў поўным парадку. Батальёны атрымалі новае месца пастоя ў вёсцы Бэпамук у Судэтах. Ізвешча таго, што Бэпамук вельмі малая вёска, то батальёны завагерваліся ў лесе пад адкрытым небам. У гэты самы

час прыйшлі халады, выпаў сьнег, людзі, што ня мелі палатак вельмі мерзлі.

Тымчасам фронт ішоў у след за намі. 21-га красавіка 1945г. Гэнігфэльд атрымаў загад перавесці батальён у мясцовасць Пассаў, дзе будзе атрымана далейшае накіраванне. Для мяне сталася ясным, што немцы хочуць перакінуць нашы батальёны ў Тырольскія горы, дзе немцы меліся бараніцца да канца. Для нас, беларусаў, ня было ніякага інтарэсу з'інуць равам з войскам СС у безнадзейнай барацьбе з Англія-Амерыканцамі. Трэба было нешта прадпрыняць для ратавання нашых жаўнераў. Але пакуль што нічога ня можна было зрабіць, бо пры кожным батальёне быў аддзел узброеных немцаў, апрача таго недалёка ад нас знаходзілася СС дывізія Нібелунгаў, таксама моцна узброеная. Трэба было падпарадкавацца загаду. Вызначаны загадам маршрут праз Кам у вапашні момэнт быў зьменены дзеля таго, што Кам быў ужо заняты амерыканцамі. Сталася ясным, што да Пассаў мы не дамашаруем. Я, параіўшыся з палкоўнікам Шувалавым, аддаў загад камандзіру батальёну, каб яны пал рэзнымі пратэкстамі адцягвалі час вымаршу і каб машэравалі, як найшавальней. Згодна распарадку Гэнігфэля трэці батальён вымаршавалі 22-га красавіка ўвечары, другі і першы батальён вымаршавалі 23-га красавіка пад раніцу. Палкоўнік Шувалаў меў у сваім распараджэньні самаход Прэзыдэнта, якім і выехаў 23-га красавіка раніцай. У след за Шувалавым выехаў самаходам і Гэнігфэльд. Я меў у сваім распараджэньні параконную брычку і выехаў ёй з Ненамук пасля адмаршу батальёнаў. Праз цэлы час маршу я знаходзіўся пры сваіх батальёнах.

Ужо ў часе маршу пачалі даходзіць да нас весткі аб пагрэзлівым палажэньні на фронце. На осі нашага маршу машэравалі ў беспарадку нямецкія аддзелы і аддзелы НОА. 25-га красавіка трэці батальён асягнуў мясцовасць Эйзэнштайндорф. Я знаходзіўся пры трэцім батальёне. У Эйзэнштайндорф батальён зрабіў даўжэйшы адпачынак. Чатыры км. ад Эйзэнштайндорф знаходзіўся ЭйзэнштайнМаркт. Там было поўнажых нямецкіх дээртэраў, якія расказвалі аб поўным разьбіцьце фронту амерыканцамі.

У Эйзэнштайндорф я канчальна пераканаўся, што далейшы марш будзе бязмэтным. Тымчасам афіцэр для сувязі трэцяга і другога батальёну, які знаходзіўся для таварыства пры афіцэры трэцяга батальёну, наголіва патрабавалі машэравань калей. Супроцьстаянне ім было цяжка, дзеля таго, што пры іх знаходзіўся узброены аддзел немцаў. Апрача таго ў ваколіш было шмат войскаў СС, якія ў кожную хвіліну, у выпадку застасаваньня якога колечы гвалту з нашага боку адносна немцаў, маглі прыйсьці ім на дапамогу.

У момэнт майго разважаньня, як выйсці з палажэньня мае афіцэры далажылі, што ў Шпібэргу, які знаходзіўся ў адлегласьці двух кілёметраў ад нас, знаходзіцца штаб гэнэрала Мальцава, камандзіра дывізіі РОА. Я пастанавіў перагаварыць з гэнэрадам Мальцавым і зараз-жа ў таварыстве камандзіра трэцяга батальёну капітана Тамілы і майго ад'ютанта надлейтананта Сасукевіча выправіўся ў штаб гэнэрала Мальцава.

Булынак штабу гэнэрала Мальцава быў абстаўлены вартунікамі, узброенымі ў аўтаматы. Даступ у штаб быў вельмі цяжкі, аднак, наведаўшыся аб маім прыбыцьці да яго, Мальцаў прыняў нас неалкладна. Ён быў вельмі ветлівы і гутарка мая зь ім адбылася ў прысутнасьці не толькі двух маіх афіцэраў, але і афіцэраў штабу Мальцава. А працэс

віўся яму, як камандзір беларускае дывізіі.

Перадусім я папрасіў генэрала Мальцава, каб ён пайнфармаваў мяне аб палажэнні на фронце. Генэрал Мальцаў сказаў мне, што мясцовасць Цвізэль, якая ляжыць на маім маршруце, а таксама й на маршруце дывізіі генэрала Мальцава, занятая амэрыканцамі і, што агульнае палажэнне фронту безнадзейнае. Дзеля гэтага, казаў генэрал Мальцаў, ня толкі далейшы марш, але й далейшае трыманьне зь немцамі зьяўляецца бяспэчным. Калі я запытаўся генэрала Мальцава, што ён думае рабіць у сувязі з такім палажэннем, генэрал Мальцаў мне адказаў, што ён ужо знаходзіцца / праз сваіх упаўнаважаных / у сувязі із штабам амэрыканскага корпусу, якія вядуць перамовы аб пераходзе ягонае дывізіі на амэрыканскі бок і што гэтыя упаўнаважаныя прыгатаўляюць спатканьне яго з камандзірам амэрыканскага корпусу. На гэтым спатканьні ён абіста абмяркуе варункі ганаровай капітуляцыі дывізіі на карысьць амэрыканцаў. Я яму адказаў, што я цалкам падзяляю ягоную думку аб пераходзе на амэрыканскі бок і дзеля таго, што ў нас у гэты момант аднолькавыя думкі ў справе стварэньня палажэння ў якім знаходзіцца нашы дывізіі, то будзе мэтазгодным калі мы супольна будзем пераходзіць нямецкі фронт. Тут я запрапанаваў генэралу Мальцаву сваварункі на падставе якіх мы будзем супольна дзейнічаць. Варункі гэтыя былі наступныя:

1. Супольны пераход нямецкага фронту нашымі дывізіямі, пры гэтым на выпадак, калі-б немцы ставілі супраціў, то пераламаць яго супольнымі сіламі.

2. Супольная абарона ад войск СС на часу пераходу нашых дывізіі на амэрыканскі бок.

3. Пасьля пераходу нашых дывізіяў на амэрыканскі бок, нашы дывізіі робяцца самастойнымі.

Генэрал Мальцаў згадзіўся на пастаўленыя мною варункі, запрапанаваўшы мне, каб ягоны штаб пры маім удзеле атрацаваў аэрацыйны плян на першы й другі выпадак, на што я згадзіўся. Пасьля гэтага я запрапанаваў генэралу Мальцаву, каб ён веў перамовы з амэрыканцамі і ад імя беларускае дывізіі.

Генэрал Мальцаў ахвотна згадзіўся задаволіць маю просьбу. Ён пачаў пераконваць мяне, што беларусы й рускія гэта адно й тое самае. Я адказаў на ягоныя доказы, што я толькі жаўнер і на палітычных справах незнаюся і зьвязваюся да яго гэтака сама, толькі як да жаўнера. Генэрал Мальцаў падзяліў маю думку й сказаў, што ад гэтага моманту я магу ў ваўсялякім выпадку разьлічаць на ягоную дапамогу. На гэтым нашая гутарка закончылася.

Калі я вярнуўся на месца свайго пастою, то трэці батальён па загаду афіцэра сувязі быў ужо гатовы да далейшага вымаршу. Я папрасіў да сябе абодвух афіцэраў сувязі і запытаўся афіцэра сувязі пры другім батальёне, ці ведае ён дзе знаходзіцца ягоны батальён. На гэтае запытаньне ён ня мог даць мне задавальняючага адказу. Тады я сказаў абодвум афіцэрам сувязі, што дзеля таго, што ня ведама дакладна дзе знаходзіцца першы й другі батальёны, трэці батальён ня рушыцца, дакуль пакуль не далучацца да яго першы й другі батальёны. Я даў загад камандзіру трэцяга батальёну раскватэраваць батальён на месцы, бо далейшы марш наступіць толькі на мой загад. Афіцэры сувязі зрабілі вялікія вочы ад здзіўленьня й, пацярэдзіўшы мяне, што ад наступных маіх загадаў буду адказваць толькі я, з абражанымі мінамі пайшлі на сваю кватэру.

У гэты момант я пачуўся сапраўдным камандзірам беларускае ды-
зізіі.

Дзея таго, што палажэнне было яшчэ на зусім яснае я не хачу
часова сьцягваць усю дывізію у Эйзенштайн і выслаў камандзірам
1-га і 2-га батальёнаў загад наступнага зместу: "Із сваімі бата-
льёнамі застацца на месцы закатавання і чакаць на далейшыя за-
гады. Прыслаць дакладнае месца свайго-кватэравання. Я знаходжуся
пры 3-м батальёне ў вёсцы Эйзенштайн. Трымаць з намі злучнасьць. Вы-
слаць разведку на бакі ад шашы і разведаль мажлівасць кватэра-
вання воддаць ад шашы."

Калі-б гэты загад застаў Вас у маршы, то закатавання ў блі-
жэйшых вёсках. Навязваць са мной злучаць і чакаць загадаў".

Вёска Візенштайн 25.4.1945г.

Кушаль
Падпалкоўнік

Калі вярнуліся пасланцы, якія даручылі гэты загад камандзірам
батальёнаў, то аказалася, што 1-шы батальён знаходзіўся ў вёсцы 35
ад Эйзенштайн Дорф, а другі батальён у вёсцы Быстрыца за 30 км. Гэ-
такія адлегласці ад 3-га батальёну былі завялікія і я 26-га мая
выслаў камандзірам 1-га і 2-га батальёнаў другі загад наступнага
зместу:

"Батальёну неадкладна машэруюць у Эйзенштайн Дорф. Машэраваць
так, каб Эйзенштайн Дорф асягнуць не пазьней 15 гадзіны сёньнешняга
дня. Да Эйзенштайн Дорф давесці поўныя станы батальёнаў. Тут ужо
прынятае рашэнне адносна далейшага лёсу нашага палку. *96 лісты*"

Эйзенштайн Дорф 26.4. 1945г. гадз. 3,30.

Кушаль

На гэты загад 2-гі батальён прымашэраваў у Эйзенштайн Дорф у гэ-
ты-ж дзень у вечары, 1-шы батальён не прымашэраваў і камандзір ба-
тальёну прыслаў мэльдунак наступнага зместу:

"Ваш загад атрымаў у 12,30 26-га красавіка. Вырушыць у Эй-
зенштайн мой батальён не можа, бо ня мае аброу. Немцы забралі тры
пшыя сурманкі з харчовымі запасамі і, пакінуўшы нас, паехалі кудысь
ці. Батальён без сурманак і харчавання ня можа зрабіць 35-ці км.
Да гэтага маем да 15 чалавек хворых, якіх кінуць нельга. Мы стаім у
лесе за адзін км. ад вёскі Лоўгым. Калі ўдасца вирушыць толькі
начы. Аднак гэта яшчэ не канчаткова вырашана."

13. 26.4.1945г.

К-р 1-га б-ну маёр Сокал-Кутлюўскі. 24

У адказ на гэты мэльдунак я выслаў камандзіру 1-га батальёну
загад наступнага зместу:

"Ваш мэльдунак атрымаў. Я ўважшоў у паразуменне з РСА з ген
Мальцавым, які вядзе перамовы із штабам амерыканскай арміі аб пе-
раходзе РСА на іхні бок. Наша дывізія пераходзіць на амерыканскі
бок на тых самых ганаровых умовах, як і дывізія РСА. Далейшае тры-
маньне вашага батальёну ў вёсцы Лоўгым можа быць для вас згубным
тым больш, што Чэхія падлягае сфэры савецкіх уплываў і будзе аку-
павана савецкай арміяй. Вы павінны неадкладна далучыцца да 2-га
і 3-га батальёнаў, якія знаходзяцца ў мясцовасці Эйзенштайн Дорф
для перавозкі маёмасці батальёну сурманкі трэба рэквіраваць."

Камандзіры 2-га і 3-га батальёнаў сваіх аблогаў немцам не аддалі, ужываючы сілу.

Загад гэты павінен Вамі без засьцягогі быць выкананы.

Эйзенштайн Цорф 27.4.1945.

Кушэль

Палкоўнік

Камандзір 1-га бел. нац. палка. (?)

П.С. Хвочаваньне зарэкваіраваць на месцы на два дні.

Пасля гэтага загаду 1-шы батальён 28.4.45г. прымаць праваў у Эйзенштайн Цорф. Такім чынам разлеглую вёску Эйзенштайн Цорф і прылеглыя ваколіцы акупавала беларуская дывізія, якая ня мела над сабой ніякай іншай улады, апрача улады свайго камандзіра дывізіі.

На сходзе афіцэраў я высвятліў афіцэрам нашае падаканьне, прычыны, якія прымусілі мяне ўвайсьці ў паравуменьне з гэн. Мальцавым і паведамаў аб нашых плянах на прышлас. Гэтак сама я правёў перагляд і гутаркі ў батальёнах. Так афіцэры, як падафіцэры і стэралы былі ў паднятым настроі і вельмі цешыліся, што нарэшце вызваліліся з-пад апякі немцаў, як і мы ў насмешку называлі іх "караблёў". Адно ўсіх вельмі непакоіла, гэта адсутнасьць зброі. Але лёс быў для нас трохі латкевы і ў гэтай справе. Нашы афіцэры выведалі, што на чыгуначнай станцыі знаходзіцца транспарт зброі. Я зарэ-жа паслаў роту забраць зброю з транспарту. Накуль немцы аглядзіліся, нашы жаўнеры пасьпелі забраць 80 вінтовак, некалькі ручных кулямэтаў і трохі амуніцыі. Гэты факт пазволіў нам сьмялей трымацца з немцамі.

Тым часам немцы ня спалі. З першага батальёну немцы, забраўшы аблогу з харчамі, уцяклі з самага пачатку. З другога батальёну гэтак сама, па няўдалай спробе забраць аблогу з харчамі, скоры адыйшлі. Найдаўжэй трымаліся немцы пры 3-м батальёне. Афіцэр сувязі бачучы, што аблогу з харчамі яму забраць не ўдаецца, дзякуючы энэргічнай паставе камандзіра батальёну, звярнуўся з просьбай да камандзіра батальёну, каб ён выдаў немцам на дарогу "Маршэрфлегунг". Па задаволеньні ягонае просьбы немцы спакойна адыйшлі, але на дарозе пачаліся моцна ўзброенаму аддзелу СС, які стаяў у Эйзенштайн Маркт. Гэты аддзел СС і ўплываваў на нас і зьнішчыць, як здраднікаў. Я, паведаўшы аб гэтым, прыбыў у штаб гэнэрала Мальцава. Начальнік штабу палкоўнік Ванюшын апрацаваў са мной плян абароны, бо і ім пагражаў напад СС і мы гатовыя былі прыняць бой. Аднак абыйшлося без гэтага. Справа скончылася на СС-скіх нагрозках.

Для павышэньня афіцэрскага стону дывізіі неабходным было павысьці наданьне афіцэрскіх рангаў, дзеля гэтага я ад імя Прэзыдэнта надаў рангі лейтэнантаў усім падафіцэрам, якія камандавалі зьвязамі. Гэтак сама былі павышаны на адзін ступень усе падафіцэры ў дывізіі. Гэты факт быў больш падняў настроі дывізіі. Вычувалася, што перада намі стаяць нейкае важнае дзеянне. Дывізія да гэтага рыхтавалася.

29-га красавіка гэн. Мальцаў запрасіў у свой штаб мяне з камандзірамі батальёнаў і ротаў. Калі мы прыйшлі, то ўжо былі сабраныя камандзіры пачацковай дывізіі Мальцава. Наша група афіцэраў, якія занялі месца на сядзі, рэзка выдзелалася ад афіцэраў РОА, з сваімі беларускімі адзнакамі. Калі пачаў гэн. Мальцаў, то, аглядаючы зьнімаючы беларускія адзнакі, з іроніяй сказаў: "Вот вам и Сан-Франциско, вот представители иной национальности."

На гэтым сходзе гэн. Мальцаў абвесыў нам, што ён асабіста быў

у штабе амерыканскага корпусу й асабіста дамовіўся адносна вару-
каў пераходу ягонае дывізіі й дывізіі беларускай на амерыканскі
бок і што варункі гэтыя вельмі карысныя для нас, што камандзір аме-
рыканскага корпусу абяцаў узяць нас у амерыканскую армію, як папа-
можнае войска пры акупацыі Нямеччыны. Праўдападобна, газары далей
Мальцаў, на самым пачатку амерыканцы пасадзяць нас у лягер, як ва-
енна-палонных, але гэта будзе трываць ня доўга. Урэшце рэштаў, закон-
чыў сваю прамову гэн. Мальцаў, што-б нас там не чакала, то нам вь-
нцямі заставацца німа ніякага сэнсу, пераход выканаем заўтра 30-га
красавіка а паўдні ў мясцовасці Цвігэль. Тут начальнік штабу ад-
чытаў загад аператыўнага характару, звязаны зь пераходам. Гадзінак
вымаршу вызначаная была 5-я з раньня, дзеля таго, што наша дывізія
кватэравала на лініі маршу, то павінна была, згодна загаду, а 5-й ра-
ніцы быць выстраянай пры машы і чакаць на марш дывізіі РСА у яку
ўключыцца ў вызначанае ей месца.

30-га красавіка 1945г. беларуская дывізія выстраілася ўздоўж ву-
ліцы Эйзенштайн Дорф. На правым флангу кожнага батальёну разьвява-
ліся бел-чырвона-белыя сьцягі. Усе жаўнеры мелі вельмі добрыя пось-
ці й выглядалі сьвяточна. Усе ўзброеныя жаўнеры былі выдзеленыя ў
асобны аддзел, які гатовы-бў кожную часіну ўступіць у бой.

"Жыве Беларусь" голасна разлягалася ў вакалічных горах. Гэты ме-
март бў сапраўднай узнагародай за 4-х гадовую працу ў беларускай
вайскавай справе ня толькі для мяне, але й для кожнага беларускага
жаўнера тут прысутнага. Гэта бў канцовы вынік працы ўсіх белару-
саў, якія самааддана працавалі пры арганізацыі беларускага войска
ў вельмі няжкіх умовах пры нямецкай акупацыі на Беларусі, а пасля
ў Нямеччыне. Ліч дывізіі ў гэты дзень бў наступны:

1. Афіцэраў - 50	5. Вазоў - 16
2. Падафіцэраў - 132	6. Кухняў - 6
3. Стральцоў - 912	
Разам	1094
4. Каней - 50	

Утра паказалася калёна дывізіі гэнэрала Мальцава. У першай
тройцы машыраваў сам гэн. Мальцаў із сваім начальнікам штабу й 1-
афіцэрам штабу, за імі йшлі ў тройках рэшта афіцэраў штабу. Усе яны
былі ўзброеныя ў аўтаматы зь вялікай колькасцю амуніцыі. Далей ма-
шыравалі ўзброеныя пададзелы адзін за другім. Выгляд нашае дывізіі
гэнэралу Мальцаву вельмі спадабаўся. Наша дывізія ўключылася ў ка-
лёну й мы з разгорнутымі беларускімі сьцягамі, якія разьвяваліся
над калёнай дывізіі, бадзёра пашыравалі.

Пасля понаблізна 10-ці км-вага маршу, калёну пачаў мінаць сама-
ход, у якім сядзеў нямецкі гэнэрал Ашэнбрэнэр, афіцэр сувязі пры гэ
Мальцаве. Выехаўшы на чале калёны гэн. Ашэнбрэнэр затрымаў марш і
спачаў гутарку з гэн. Мальцавым. Скончыўшы гутарку гэн. Мальцаў паві-
нуўся і пашыраваў назад, за ім пайшла назад уся калёна. Гэта мяно
вельмі здзівіла й я са сваім начальнікам штабу капітанам Орсічан
дагнаў гэнэрала Мальцава і запытаўся яго, што значыць гэты паварот
назад. Гэнэрал Мальцаў высьніў мне, што гэн. Ашэнбрэнэр паведаміў я

аб тым, што да яго ёсьць радыёграма ад гэн. Уласава, які просіць яго устрымаць пераход на амэрыканскі бок, пакуль ён не атрымае ад гэн. Уласава новыя ўказаньні. У сувязі з гэтым ён змушаны пераход устрымаць, выслаць свайго начальніка штабу да Уласава і толькі пасля павароту начальніка штабу зробіць так, як загадае гэн. Уласаў. Да ча- су, пакуль вернецца начальнік штабу, выясняў гэн. Мальцаў, мы пачак- ем у вёсцы 10 км адгэтуль. Тут ён назваў вёску, назву якой я непам- тую. З гэтай паставы гэн. Мальцава я быў вельмі незадаволены, тым больш, што капітан Орсіч знаў гэтыя ваколіцы й гаварыў, што гэтая вёска знаходзіцца ў горах і што зь яе няма нават іншага выхаду ап- рача тэй дарогі, па якой мы будзем машэраваць. Калі гэтую дарогу пе- рарэзаць, то мы ўсе знойдземся ў пастцы. Апрочу прыйшла нам у галаву думка, што тут можа мець месца хітрасьць немцаў, каб звабіць нас у гэтую вёску, а пасля абзброіць усе дывізіі і, такім чынам недапу- сьціць нашага пераходу на амэрыканскі бок.

Сьпярша прыйшла нам думка, пакінуць дывізію Мальцава й перайсь- ці фронт толькі із сваімі сіламі, аднак, дзеля малой колькасці зброі было-б гэта занадта рызыкоўна. Выхаду ня было, мы мусілі тры- мацца дывізіі Мальцава. Пасля прыблізна дву-гадзіннага маршу у ад- фронтным кірунку дывізія затрымалася. Калі мы прыйшлі да гэн. Маль- цава, то там былі ўжо ўсе камандзіры палкоў. Адютант Мальцава чы- таў годасна пісьмо ў нямецкай мове толькі што атрыманае са штабу амэрыканскае дывізіі. Пісьмо гэта прывёз спецыяльны пасланец на ма- тацыкле. Зьмест яго быў наступны: "Сягоньня па паўдні мая цяжкая артылерыя пачне абстрэльваць нямецкія пазыцыі. Над яе прыкрыцьцём ваша дывізія дакранаець пераходу на амэрыканскі бок на лініі Эй- зэнштайн - Фізел. Нямецкія часткі, якія займаюць фронт на гэтай лініі ваіх дывізіяў, павінны быць разьбітыя. У выпадку патрэбы, мае часткі дапамогуць вам у разьбіцьці немцаў. Гэтак сама будзе дзейнічаць мае лётніцтва. При яго палуднёўні вывясне белыя сьцягі Пасля пераходу дывізіі на наш бок, адносіны да вас будуць як да ваенна-палонных згодна з энэўскай-канвэнцыяй". Падпісаў камандзір дывізіі.

Прачытаўшы гэтае пісьмо гэн. Мальцаў ня ведаў што рабіць. З адна- го боку загад гэн. Уласава, з другога боку гэтае пісьмо. Камандзіры палкоў усе былі тэй думкі, што належаць засьпасавацца да пісьма ка- мандзіра амэрыканскай дывізіі, бо калі мы будзем далей машэраваць ад фронту, то амэрыканцы могуць налічыць гэта за здраду ўмове, якую гэн. Мальцаў заключыў зь імі і пры дапамозе свайго лётніцтва нас могуць разьбіць. Гэты аргумент пераканаў гэн. Мальцава й дыві- зіі йзноў накіравалі свой марш у кірунку Фізеля.

Марш быў вельмі павольны, дзеля таго, што ўся дубора была замі- наваная й забудаваная супрацьтанкавымі перавалкамі. На чале машэ- равалі саньоры, якія ўсе перавалкі нішчылі. Нямецкія пазыцыі адля- ляліся ад амэрыканскіх вакоў Рэген. Найбольш небясьпечным пунктам быў мост праз гэтую раку.

Наша дывізія, якая да гэтага часу машэравала за дывізіяў гэн. Мальцава, за некалькі кілёметраў ад мосту атрымала загад ад гэн. Мальцава, высьвіі напорок, абняць ахову гэтага моста й ахоўваць яго да таго часу, пакуль не прыйдуць праз яго абедзве дывізіі з абозамі, пасля чаго машэраваць за абозам, як тыльная ахова. Дзеля таго, што фактычная небясьпечна была на гэтым масьне і за мостом і дзе- ля таго, што найбольшае праўдападобнасьце нападу немцаў на дывізіі

было з заду, ясна, што на першым Улар была выстаўленая беларуская дывізія. Така рэген ня шырокая, але як горная мае вельмі глыбокае капыта. Мост быў падмінаваны, і калі-б яго ўзарваць, то пераход праз раку быў-бы немагчымы.

Нашы жаўнеры хутка занялі мост і разброілі немцаў, якія знаходзіліся блізка мосту. Ахова была вельмі пазэрвучая, дзеля таго, што дывізія мела вядлічэны абов ня толькі з вайсковымі патам, ялам, а і з сям'ямі і маёмасцямі афіцэраў РОА. Абов быў везены на быках і дзеля гэтага пасоўваўся вельмі павольна. Аднак усе скончылася шчасліва. Нямецкія часткі СС, якіх тут было досыць шмат, не апыліся на нас напацьці. Магліва, што тут адыграла ролю амерыканская артылерыя, якая фактычна ад паўдня абстрэльвала іхныя пазыцыі.

Вечарам гэтага-ж дня мы пабачылі Цвізэль, а на яго ўскрай амерыканскія танкі із скіраванымі на нас гарматамі і кулямётамі. Цвізэлі разброілі нас амерыканцы і закатавалі ў будынках аднае фабрыкі.

На наступны дзень зрання з'явіўся ў мяне амерыканскі афіцэр, які папросіў мяне ў штаб. У штабе я атрымаў загад ад камандзіра амерыканскай дывізіі ~~Кукі~~ пастроіць сваю дывізію асобна ад дывізіі гэн. Мальцава і чакаць на далейшыя загады. Дывізія вярталася, як у Эйзенштайне ў дзень пераходу фронту. На правым флянгу кожнага батальёну разьвяваўся беларускі нацыянальны сьцяг, у ваўсіх быў сьвяточны настрой усе чакалі ад амерыканцаў нечага новага і цікавага. Той факт, што нашу дывізію амерыканцы аддзялілі ад РОА вельмі мяне цешыў. Гэта было доказам, што беларусаў амерыканцы разглядалі як асобную ад расейцаў нацыю.

На наступны дзень прыбыў амерыканскі вышэйшы афіцэр з перакладчыкам. Частава дывізіі яму вельмі спадабалася. Пахваліўшы дывізію ён сказаў, што зараз прыбудуць самаходы, якія завяжуць людзей у лягер. Абов, коні і іншы матарыял застаюцца на месцы. Праз хвілін 15 самаходы фактычна прыехалі, мы ўсе на іх заладваліся і паехалі. Ад, ехаўшы якіх-небудзь кілямэтраў 50 ад Цвізэля мы прыехалі ў мясцовасць Кам. За горадам, на чыстым полі, на калены ў балоце, за калючым дротам, стаяў вядлікі натоўп ваеннапалонных немцаў і продстаўнікоў іншых нацыянальнасьцяў, якія супрацоўнічалі зь немцамі. Тут самаходы затрымаліся, нас выладавалі і загналі за гэты дрот.

З гэтым момэнтам скончылася беларуская вайсковая эпапэя ў нямецчыне.

Напісаў Кушэль

Палкоўнік.

Цімо лера напратка:

1. Кароткая гіст. даведка аб нашым матэрыяле адным ён чытае? Дзе рэгуляваліся арыгіналы рэманісу? Пачадава кароткая даведка Р. Кавальвай (калі гэта можа), ці Нагсана?
2. Кароткія каментарыі ў атносіках ^{асветы} пражыванай і атрыманай, якія умяшчэнне ў атносе.
3. Ці атрыба наш чытач? Звоцце, у прат публікацыі падобна матэрыялаў кароткі чытач гісторыя пачадавае.

24.06.92г

А.В.З